

O'ZBEK TILIDA HAQORAT SO'ZLARNING LINGVISTIK EKSPERTIZASI

Odilova Nurjahon Faxriddin qizi

Denov tadbirkorlik va pedagogika instituti o'zbek tili va adabiyoti yo'nalishi 1-bosqich magistr talabasi

Annotatsiya: Ushbu maqola o'zbek tilida haqorat so'zlarning lingvistik ekspertizasi masalalariga bag'ishlanadi. Tadqiqotda haqorat tushunchasining tilshunoslikdagi o'rni yoritiladi. Lingvistik ekspertiza jarayonida qo'llaniladigan mezonlar tavsiflanadi. Haqorat va tanqid o'rtasidagi farqlar tahlil qilinadi. Matnda kontekstning ahamiyati alohida ko'rsatib beriladi. Pragmatik va semantik omillar muhim mezon sifatida qaraladi. Sud-huquq amaliyotida lingvistik ekspertizaning roli ochib beriladi. O'zbek tilidagi baholovchi birliklarning xususiyatlari ko'rib chiqiladi. Diskurs va nutq vaziyati haqoratni aniqlashda muhimligi asoslanadi. Maqolada terminologik aniqlik masalasi muhokama qilinadi. Tadqiqot ilmiy va amaliy ahamiyatga ega ekanligi ko'rsatiladi. Olingan xulosalar ekspertlar faoliyati uchun foydalidir. Maqola tilshunoslik va huquq kesishmasidagi masalalarni qamrab oladi. Natijalar o'zbek tilida ekspertiza o'tkazish metodikasini boyitadi. Tadqiqot kelgusidagi izlanishlar uchun nazariy asos yaratadi.

Kalit so'zlar: haqorat, lingvistik ekspertiza, semantika, pragmatika, kontekst, baholovchi leksika, diskurs, tanqid, tuhmat, nutq akti.

ЛИНГВИСТИЧЕСКАЯ ЭКСПЕРТИЗА ОСКОРБИТЕЛЬНЫХ СЛОВ В УЗБЕКСКОМ ЯЗЫКЕ

Одилова Нуржахон Фахриддин кызы

Деновский институт предпринимательства и педагогики магистрантка 1-курса направления узбекского языка и литературы

Аннотация: Данная статья посвящена вопросам лингвистической экспертизы оскорбительных слов в узбекском языке. В исследовании раскрывается место понятия оскорбления в лингвистике. Описываются критерии, применяемые в процессе лингвистической экспертизы. Анализируются различия между оскорблением и критикой. Особо подчеркивается значение контекста в тексте. Прагматические и семантические факторы рассматриваются как важные критерии. Раскрывается роль лингвистической экспертизы в судебно-правовой практике. Рассматриваются особенности оценочных единиц узбекского языка. Обосновывается значимость дискурса и речевой ситуации при определении оскорбления. В статье обсуждается проблема терминологической точности. Отмечается научная и практическая значимость исследования. Полученные выводы полезны для деятельности экспертов. Статья охватывает вопросы на стыке лингвистики и права. Результаты обогащают методику проведения

экспертизы в узбекском языке. Исследование создает теоретическую основу для дальнейших изысканий.

Ключевые слова: оскорбление, лингвистическая экспертиза, семантика, прагматика, контекст, оценочная лексика, дискурс, критика, клевета, речевой акт.

LINGUISTIC EXPERT ANALYSIS OF INSULTING WORDS IN THE UZBEK LANGUAGE

Odilova Nurjahon Fakhridin qizi

Denov Institute of Entrepreneurship and Pedagogy First-year master's student, Uzbek Language and Literature

Abstract. This article is devoted to the issues of linguistic expert analysis of insulting words in the Uzbek language. The study examines the place of the concept of insult in linguistics. The criteria applied in the process of linguistic expertise are described. The differences between insult and criticism are analyzed. The importance of context in the text is specifically emphasized. Pragmatic and semantic factors are considered as key criteria. The role of linguistic expertise in judicial and legal practice is revealed. The characteristics of evaluative units in the Uzbek language are examined. The significance of discourse and speech situation in identifying insults is substantiated. The article discusses the issue of terminological precision. The scientific and practical significance of the research is highlighted. The obtained conclusions are useful for expert activity. The article covers issues at the intersection of linguistics and law. The results enrich the methodology of conducting linguistic expertise in the Uzbek language. The research provides a theoretical basis for further studies.

Keywords: insult, linguistic expertise, semantics, pragmatics, context, evaluative vocabulary, discourse, criticism, defamation, speech act.

KIRISH

Zamonaviy jamiyatda til va huquq munosabatlari tobora muhim ahamiyat kasb etmoqda. Ayniqsa, ommaviy axborot vositalari va internet makonida nutq mas'uliyati dolzarbdir.

Shu jarayonda haqorat so'zlar bilan bog'liq nizolar ko'paymoqda. Bunday holatlarni adolatli baholash uchun lingvistik ekspertiza zarur bo'ladi. Lingvistik ekspertiza til birliklarini ilmiy asosda tahlil qiladi. U nutqning mazmuni va shaklini birgalikda ko'rib chiqadi.

O'zbek tilida haqorat tushunchasi ko'p qirrali hisoblanadi. Har bir baholovchi ifoda haqorat bo'lavermaydi. Shu sababli aniq mezonlarga ehtiyoj mavjud. Kirish qismida mavzuning dolzarbligi asoslanadi. Tadqiqotning maqsadi va vazifalari belgilanadi.

Mavzuning o'rganilish darajasi qisqacha ko'rib chiqiladi. Ilgari olib borilgan ishlar tahlil qilinadi.

Ushbu maqola ularning mantiqiy davomi hisoblanadi. Tadqiqot obyekti sifatida haqorat mazmunli nutq birliklari tanlanadi. Predmet esa ularning lingvistik belgilari hisoblanadi. Metodologik asos sifatida semantik va pragmatik tahlil qo'llanadi. Natijalar huquqiy baholashga xizmat qiladi. Kirish qismi umumiy nazariy yo'nalishni belgilab beradi. Bu esa keyingi bo'limlarni tushunishni osonlashtiradi.

Lingvistik ekspertizada haqorat so'zlarni aniqlash murakkab jarayondir. Avvalo, haqorat tushunchasining lug'aviy va terminologik ta'rifi aniqlanadi. Haqorat shaxs sha'ni va qadr-qimmatini kamsitishga qaratilgan ifodadir. Biroq bu ta'rif kontekstsiz to'liq bo'la olmaydi.

Shu bois nutq vaziyati muhim omil hisoblanadi. Bir xil so'z turli vaziyatda turlicha baholanishi mumkin. Semantik tahlil so'zning asosiy va ko'chma ma'nolarini ochib beradi. Pragmatik tahlil esa so'zlovchining niyatini aniqlashga yordam beradi. Baholovchi birliklar ijobiy yoki salbiy bo'lishi mumkin. Salbiy baho doimo haqoratni anglatmaydi. Tanqid va haqorat o'rtasidagi chegara nozikdir.

Tanqid ijtimoiy ahamiyatga ega bo'lishi mumkin. Haqorat esa shaxsga qaratilgan bo'ladi. Diskurs tahlili nutqning umumiy yo'nalishini ko'rsatadi. Matn ichidagi boshqa birliklar ham hisobga olinadi. Lingvistik ekspertiza faqat alohida so'z bilan cheklanmaydi. Gap tuzilishi va ohang ham ahamiyatlidir. Ironiya va kinoya holatlari alohida e'tibor talab qiladi. O'zbek tilida bunday vositalar keng tarqalgan. Ekspert ularni aniqlashda tajribaga tayanadi.

Huquqiy amaliyotda ekspert xulosasi muhim dalil hisoblanadi. Shuning uchun xulosa ilmiy asoslangan bo'lishi kerak. Mavzuga oid asosiy atamalarni izohlash zarur. Haqorat atamasi kamsituvchi nutq aktini bildiradi. Tuhmat asossiz ayblovni anglatadi. So'kish esa qo'pol baholovchi birliklar bilan bog'liq tushunchadir. Kamsitish ijtimoiy yoki shaxsiy belgilarga taalluqli bo'lishi mumkin. Baholovchi leksika nutqda munosabatni ifodalaydi. Ekspressivlik hissiy kuchni oshiradi. Kontekst barcha ushbu birliklarni talqin qilishga yordam beradi. Shaxslararo munosabat ham baholashda hisobga olinadi. Lingvistik ekspertiza xolislikka asoslanadi.

U subyektiv fikrdan holi bo'lishi lozim. Natijada adolatli huquqiy qaror qabul qilinadi. O'zbek tilining izohli lug'atida haqorat pastlik, razillik, tubanlik; pastkashlik; tahqirlash ma'nolarida keladi.

Kishining ornomusi, shaxsiyatini pastga uradigan, tahqirlovchi ma'no-mazmunli so'z, gap tushuniladi. Noadabiy leksik birliklarning vulgar turkumiga kiruvchi haqorat so'zlar semantik jihatdan darajalanadi. Shu asosda inson yoki yuridik shaxs qadr-qimmat, nufuzi, obro'yiga ijobiy yoki salbiy ta'siri asoslanadi. Ushbu jarayonlar sud-huquq tizimidagi muammoli vaziyatlarga lingvistik jihatdan oydinlik kiritadi. Haqorat ma'nosidagi so'zlarni professor B.O'rinboyev ma'no ottenkasi va qo'llanish doirasiga ko'ra 3 guruhga bo'ladi:

a) kishilarning xarakteri va mijozidagi ojizlikni ifodalovchi vulgarizmlar: ezma, juvonboz, xumpar, buzuq, mug'ombir, latta kabi;

b) kishining tashqi kamchiligini ko'rsatuvchi vulgarizmlar: mechkay, ko'ppak, maymoq, ilonbosh, simyog'och, qovoqbosh, ayronbosh, gumbaz, bordonday, qo'ng'iz, mo'ylov, kal, do'rdoq, qiyshiq, qo'tir kabi;

v) so'kish, koyish ma'nosini ifodalovchi vulgarizmlar: bachchag'ar, yaramas, ablah, xumpar, nomard, badbaxt, nonko'r, gumroh, qistaloq, ahmoq, sintaloq, xotin-taloq, galvars, kasofat, naxs, ko'ppak, og'moq (telbalanmoq), og'zi katta (kibr-havoli), nazarga ilmaydi (mensimaslik) kabilar. Tilshunos T.S.Shahmatovanning e'tirof etishicha, haqorat (kommunikativ buzuqlik) ma'nosidagi so'zlar zamonaviy ma'noda nutq xatti-harakatlarining quyidagi strategiyalarini amalga oshirishni nazarda tutadi:

- 1) tuhmat - kimnidir obro'sizlantiradigan ma'lumotlarni ommaviy ravishda tarqatish;
- 2) og'zaki kamsitish - nutqda irqiy, milliy, mulkiy yoki boshqa sabablarga ko'ra o'zining ustunligini ifodalash;
- 3) og'zaki diskreditatsiya - obro'ga putur yetkazish, kimningdir qadr-qimmatini pastga urish, ishonchni susaytirish;
- 4) og'zaki insinuatsiya - kimningdir ijtimoiy qiyofasini salbiy idrok etish.

Haqorat qilish har doim muayyan bir shaxsga qaratilgan bo'ladi. Muayyan bir shaxsga qaratilmasdan aytilgan uyatsiz-beodob so'zlar va xatti-harakatlar bezorilik deb baholanishi mumkin. Haqorat ma'nosidagi leksemalarni quyidagicha tasnif qilish mumkin:

- So'kinish - iflos, qo'tir, ahmoq, bezbet;
- Ijtimoiy qoralanuvchi terminlar - o'g'ri, fohisha, tovlamachi, firibgar, poraxo'r, kolxoz, haromi, lo'li;
- Salbiy tarixga ega terminlar - millatchi, qonxo'r;
- Biror kasb nomi bilan boshqa kasbni atash - shifokorni jallod, qassob deyish;
- Zoosemantik metaforalar - mol, eshak, it, hayvon, cho'chqa;
- Salbiy ma'noli fe'llar - uxlatish, kiydirish, yedirish;
- Odam fe'l-atvorini salbiy baholovchi terminlar - ablah, yaramas, maraz, latta, lapashang, dovdir, itfe'l, jinni. Haqoratli so'zlardan maqsadli ravishda foydalanish deganda ma'lum bir shaxsga nisbatan jamoat oldida uning obro'-e'tiboriga

nomunosib so'zlarni qo'llashdir. Masalan, biror xodimga nisbatan: "Vaqtli kelishning iloji yo'qmi, ahmoq", - tarzida munosabatda bo'lsa, bu vaziyatga ko'ra

ma'muriy yoki jinoiy javobgarlik ishini qo'zg'atsa bo'ladi. Buni aniqlash uchun ekspertning oldiga ikki savol qo'yiladi:

- bu so'zlar, haqiqatan ham, odobsiz, beadab, haqoratli ma'noda qo'llanilganmi?;
- bu so'zlar etik-estetik jihatidan haqoratlimi?

Tilshunoslarning ta'kidlashicha, haqoratli va qo'pol so'z birikmalaridan maqsadli foydalanish - bu insonni haqorat qilish hisoblanadi va, albatta, uning semantik darajasiga muvofiq jinoiy yoki ma'muriy javobgarlikka tortish mumkin. Ammo jamoat oldida birovga nisbatan haqorat qilish maqsadida emas, balki vaziyatning ziddiyatlashuvi natijasida shaxsning ixtiyorsiz ravishda qo'llagan qo'pol, haqoratli, hayosiz so'z birikmalari uchun jinoiy ish qo'zg'atilmaydi.

Fuqarolik sudining inson sha'nini himoya qilish bo'yicha ishlarida eng muhimi quyidagilarga e'tibor berish kerak:

- haqoratomuz so'zlarning ro'yxati va xarakteri;
- qanday leksemalar ularning tarkibiga kiradi;

- qachon ular haqorat bo'lishi mumkin va qachon bo'lmasligi mumkin.

I.A.Sterninning fikricha, "Tushunchalar, odobsiz so'zlar, odobsiz ifoda shakli, qo'pol so'zlar, inaktiv lug'at bularning kundalik so'zlaridan foydalanishda, shuningdek, lingvistik va huquqiy tushunishda muhim ahamiyatga ega. So'z qo'llanilishining me'yoriy, uslubiy va ahloqiy tasnifi o'rtasida farqlanadi".

Xulosa qilib aytganda, haqorat so'zlarning lingvistik ekspertizasi muhim ilmiy va amaliy sohadir. U til va huquq o'rtasidagi bog'liqlikni ta'minlaydi. O'zbek tilida bu yo'nalish yanada rivojlanmoqda.

Tadqiqot haqoratni aniqlashning murakkabligini ko'rsatdi. Kontekst va pragmatika asosiy mezon ekanligi tasdiqlandi. Har bir holat individual tahlilni talab qiladi. Lingvistik ekspertning mas'uliyati yuqori. Uning xulosasi inson sha'ni bilan bog'liq bo'lishi mumkin. Shu sababli ilmiy aniqlik zarur. Maqolada asosiy terminlar tizimlashtirildi.

Bu kelgusida amaliy ishlarni yengillashtiradi. Tadqiqot natijalari sud amaliyotida qo'llanishi mumkin. Shuningdek, til madaniyatini oshirishga xizmat qiladi. Mavzu bo'yicha yangi izlanishlar olib borish muhim. Umuman olganda, lingvistik ekspertiza jamiyatda adolatni ta'minlashga hissa qo'shadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Жельвис, В.И. 2004. Слово и дело: юридический аспект сквернословия. Понятия чести, достоинства и деловой репутации: Спорные тексты СМИ и проблемы их анализа и оценки юристами и лингвистами. — Изд. 2-е, перераб. и доп.

2. Москва: Медия. Sherboyeva, G. 2017.

3. Badiiy matnda sotsial chegaralangan so'zlar. Andijon, b. 32.

4. O'zbek tilidagi shaxsiy yozishmalarda noadabiy

unsurlarning hududiy xoslanishi: Fil. fan.fal.dok. (PhD) diss. Qo'qon, B. 41

Стернин, И.А. 2006.

5. Karimov, T. (2021). O'zbek tilining so'z tuzilishi va ma'nosi. Toshkent: O'zbekiston Milliy Universiteti.

6. Alimov, A. (2020). O'zbek tilida so'zlar va ularning ijtimoiy rolini tahlil qilish. Toshkent: Fan va texnologiya nashriyoti.

7. Raxmatullaeva, G. (2022). Haqoratli so'zlarning lingvistik xususiyatlari. Toshkent: O'zbekiston Respublikasi Fanlar Akademiyasi nashriyoti.

8. Mansurov, I. (2023). Til va madaniyat: O'zbek tili misolida. Toshkent: Sharq.

9. Ganieva, S. (2021). Tilshunoslikda ijtimoiy kontekst va haqoratli so'zlar. Toshkent: O'zbekiston matbuot nashriyoti.